

Н.В. СКІБІЦЬКА

Інститут екології Карпат НАН України
вул. Козельницька, 4, 79026, м. Львів

**ПОШИРЕННЯ, ЕКОЛОГО-ЦЕНОТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА
СОЗОЛОГІЧНА ОЦІНКА *SHEVERECKIA PODOLICA* (BESS.)
ANDRZ. EX DC. (*BRASSICACEAE*) В УКРАЇНІ**

ключові слова: *Schivereckia podolica* (Bess.) Andr. ex DC., ендемік, ванпякові відслонення, охорона

key words: *Schivereckia podolica* (Bess.) Andr. ex DC., endemick, limestown outcrops, protection

N. SKIBITSKA

**DISTRIBUTION, ECOLOGI-COENOTICAL PECULIARITIES AND
SODZOLOGICAL EVALUATION OF *SHEVERECKIA PODOLICA*
(BESS.) ANDRZ. EX DC. (*BRASSICACEAE*) IN UKRAINE**

Institute of Ecology of the Carpathians N.A.S. of Ukraine
4, Kozelnitska str., Lviv, 79026, Ukraine

The florogenetical status of *Shivereckia podolica* (Bess.) Andr. ex DC. (*Brassicaceae*) is analysed. The data on number of localities of the species and its ecological and coenotical peculiarities are resulted. The estimation of the sodzological status of the species and prospects of its protection is given.

Під час дослідження флор конкретних фізико-географічних районів поряд із загальним пізнанням складу флори, аналізом його систематичної, ценоекологічної, хорологічної, біоморфологічної, флорогенетичної та інших типологічних структур, важливе значення набуває глибоке й всебічне вивчення явища ендемізму, яке, у свою чергу, є однією з найістотніших особливостей флори, що визначає її регіональну самобутність.

Ендемічні таксони є складовою кожної флори й відрізняють її поміж іншими флорами, а також можуть указувати на генетичні зв'язки між ними. Тому, першочерговим завданням у флорогенетичних дослідженнях є вивчення ендемізму для з'ясування оригінальності й своєрідності певної флори [1], зокрема, її місця в системі регіональних флор, що є структурними елементами флорохорологічної диференціації рослинного покриву. Крім того, для ендемічних таксонів (особливо видового й субвидового рангів), зокрема реліктового походження, здебільшого властиві малочисельні популяції, приурочені до своєрідних екоотопів; їм властиві вузька еколого-ценотична амплітуда,

складні риси онтогенезу й відтворення в популяціях. Усе це зумовлює їх вразливість і необхідність спеціальних заходів щодо охорони й збереження їх локальних популяцій.

Ендемами у вузькому розумінні вважають таксони, що трапляються тільки на певній території (одиниці флористичного, фізико-географічного та іншого районувань) і ніде більше не ростуть [4]. Ендемічними можуть бути як таксони, які мають вузьколокалізовані оселища, так і численні види на території досліджуваного виділу районування. Безпосереднім критерієм ендемічності є приуроченість усього досліджуваного таксона до тієї території, флора якої вивчається. Разом з тим, реальне поширення деяких вузьколокалізованих таксонів не обмежується загальноприйнятими межами флорохоріономічного виділу, а його оселища трапляються в суміжних регіонах, прилеглих до досліджуваної території. Інший випадок спостерігається коли маємо справу з вікаруючими, таксономічно чітко не розмежованими таксонами, які трапляються у складі різних фітохорій. В обох цих випадках доцільно говорити про явище субендемізму, розглядаючи, відповідно, конфінітні й дуплікатні субендеми.

Якщо подивитися на це явище з точки зору історичного розвитку флори певної території, тобто її флорогенезу, ендемічні таксони поділяються на реліктові або палеоендеміки й неоендеміки. Перші – це, здебільшого, древні природні види, переважно з консервативним затухаючим або ж з сильно диз'юнктивним ареалом, які збереглися на певних обмежених територіях, систематично ізольовані від найспорідненіших видів. Одним з таких цікавих, на наш погляд, видів є реліктовий ендем *Schivereckia podolica* (Bess.) Andr. ex DC. s. str.

За літературними даними [5-7] та гербарними матеріалами цей вид має диз'юнктивний ареал, якому характерні здебільшого невеликі, малочисельні популяції, в межах України зосереджені лише в чотирьох західних областях: Івано-Франківській, Тернопільській, Чернівецькій, Хмельницькій. Серед них за кількістю локалітетів перше місце займає Хмельницька обл. – 7, у Тернопільській відомо 5 локалітетів, Івано-Франківській – 3, Чернівецькій – 2, причому у двох останніх вид трапляється майже виключно в межах Дністровського каньйону. Більшість локалітетів приурочена до вапнякових відслонень Товтрового кряжу, каньйону Дністра та його лівобережних приток, а також деяких останцевих пагорбів Покуття. Цей вид переважно трапляється на вапнякових відкладах пізньотортонського (середній міоцен) та сарматського віку (верхній міоцен), які поширені на території Західного Лісостепу власне на Покутті, у Подністров'ї нижче Заліщиків, де вони місцями залягають поверх силурійських вапняків, а також в районі Кременецьких гір. З урахуванням екологічних та аутокологічних особливостей вид можна

вважати древнім дольодовиковим ксерофітним реліктом, якій зберігся в межах Східної Європи на обривах і скелях уздовж перигляціальної зони максимального зледеніння [2].

Schivereckia podolica (Bess.) Andr. ex DC. належить до родини *Brassicaceae* й розглядається нами у вузькому розумінні. Вона є каудексним полікарпіком, гемікриптофітом (факультативно – хамефітом). Флорогенетично це західнопонтичний ендем, третинний релікт, з центром поширення в Західно-Лісостеповій області. Вид приурочений до кам'янистих вапнякових відслонень, осипищ, вертикальних кам'яних стінок каньйонів, а також вторинних антропогенних відслонень у кар'єрах, на відкосах доріг, якщо вони утворені в материнській породі й мають значну висоту. Належить до екотопологічного флорокомплексу геліокальципетрофітона і є облігатним петрантом. Ценотично надає перевагу відкритим ценозам, з середнім і мінімальним процентом вкриття компонентів, і дуже рідко трапляється в ценозах з високим проєктивним вкриття – до 80% (Бакотська затока, Кам'янець-Подільський р-н., Хмельницька обл., відслонення над печерним монастирем)

Переважно трапляється на місцях які добре прогріваються й приурочені до схилів південної, південно-східної і південно-західною експозицій. Росте у складі угруповань наскельних лучно-степових асоціацій: *Festuca valesiaca* + *Sempervivum ruthenicum*, *Inuletum ensifoliae*, *Caricetum humilis*, *Aurinia saxatilis* + *Schivereckia podolica*, *Minuartia thyraica* + *Schivereckia podolica* та ін. Еколого-ценотичний оптимум виду знаходиться, очевидно, в угрупованнях піонерної наскельної рослинності, зокрема асоціацій *Aurinia saxatilis*-*Allietum podolici* Onyschenko 2001 та *Poaetum versicoloris* Kukovitsa et al. 1992, хоча іноді трапляється і в мезофітніших умовах.

Вид уключений до Європейського червоного списку рослин і тварин, до Червоної книги України, зі статусом виду I категорії, тобто такого, що перебуває під загрозою зникнення і збереження якого є малоімовірним, якщо продовжиться згубна дія факторів, які впливають на його стан [3, 8].

У минулому збереження локальних популяцій виду на Поділлі дійсно було малоімовірним у зв'язку з інтенсивним використанням Товтрового пасма як джерела вапняка для цукрової промисловості, та інтенсивного випасання Товтр, а також інтенсивного будівництва кар'єрів для видобутку каменя для місцевих потреб у Каньйоному Придністров'ї.

Зараз, у зв'язку з реалізацією нового підходу до формування природно-заповідної мережі країни, можливе збереження й відтворення його локальних популяцій. Цілком очевидним є те, що для оптималь-

ного збереження видів, як географічно чи біотично диференційованих генетичних рас, а також повноцінного їх відтворення й наступного еволюційного розвитку, необхідним є забезпечення нормального існування й відновлення їх природних популяцій, як компонентів природних екосистем. Це можливо за умови всебічної оцінки сучасного стану природоохоронної мережі, підвищення її структурно-функціональної цілісності й спроможності забезпечувати екологічно збалансоване самовідтворення й поновлення елементів фітобіоти в природних та антропогенно змінених ландшафтах.

Більшість осередків виду, як у природних так і антропогенно змінених екотопах, знаходяться на території природоохоронних об'єктів (НПП “Подільські Товтри”, природний заповідник “Медобори”, РЛП “Дністровський каньйон”), які є складовою екомережі. На території НПП “Подільські Товтри” збереженню локальних популяцій цього виду надається особливе значення і він включений до об'єктів індивідуального популяційного моніторингу як індикатор стану угруповань петрофітної рослинності в умовах різного режиму охорони.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Заверуха Б.В.** Флора Волино-Подолли и ее генезис. – К.: Наук. думка, 1985. – 192 с.
2. **Кагало О.О.** Історичні передумови формування раритетної компоненти рослинного покриву Волино-Поділля // Ю.Д.Клеопов та сучасна ботанічна наука. Мат-ли читань, присвячених 100-річчю з дня народження Ю.Д.Клеопова. – К.: Фітосоціоцентр, 2002. – С. 93-105.
3. **Конвенція** про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі. – К., 1998. – 35 с.
4. **Толмачев А.И.** Введение в географию растений. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 244 с.
5. **Флора** европейской части СССР. – Л.: Наука, 1979. Т. 4. – С.
6. **Флора** СССР. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1938. – Т. 8. – С. 368-371.
7. **Флора** УРСР. – К.: Вид-во АН УРСР, 1953. – Т. 5. – С. 348-350.
8. **Червона** книга України. Рослинний світ. – К.: Українська енциклопедія ім. М.Бажана, 1996. – С. 102.